

Certain directions for improving private financing of political parties in Ukraine: European experience

Окремі напрямки вдосконалення приватного фінансування політичних партій в Україні: європейський досвід

Volodymyr Dzhuhan

Key words:

political parties, ban on party financing, financing by legal entities, contributions in support of parties.

Ключові слова:

політичні партії, заборона фінансування партій, фінансування юридичними особами, внески на підтримку партій.

Постановка проблеми. У 2019 році на конституційному рівні було визнано незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Однак, приєднання будь-якої держави до Європейського союзу передбачає її відповідність визначеним політичним і економічним умовам (Копенгагенським критеріям). Зокрема, держави, які бажають стати членами ЄС, повинні не лише закріпити принципи демократії і верховенства права у своїх конституціях, але й втілювати їх у повсякденне життя. Тому питання гармонізації та удосконалення вітчизняного законодавства про політичні партії відіграє важливу роль. Незважаючи на те, що велика кількість статей Закону України «Про політичні партії в Україні» присвячено саме регламентації відносин фінансування партій, правозастосовча практика вказує на наявність очевидних недоліків, що призводять до дисбалансу у системі джерел забезпечення партій фінансовими ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці проблематикою окремих видів фінансування політичних партій займалися такі вчені як Л.І. Адашис, Н.В. Богашева, О.П. Васильченко, С.М. Обушний, Г.Г. Петришина-Дюг, О.В. Совгиря та інші. Однак досліджень, пов'язаних із комплексним, системним удосконаленням приватного фінансування політичних партій, практично не проводилося.

Мета статті – вироблення пропозицій щодо оптимізації приватного фінансування у механізмі забезпечення політичних партій України фінансовими та іншими ресурсами.

Виклад основного матеріалу. Із положень Закону України «Про політичні партії в Україні» випливає, що юридичні особи мають право фінансувати політичні партії (за винятком випадків передбачених в ст. 15 вказаного Закону), при чому ліміт на внески для юридичних встановлюються в два рази вищий ніж для фізичних осіб (відповідно вісімсот і чотириста розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески).

В країнах ЄС дане питання регулюється по різному. У Польщі¹ та Латвії² юридичні особи не мають право здійснювати пожертвування на користь партій. Фінансування партій юридичними особами забороняється в ряді інших країн ЄС: Болгарії (ст. 24 Закону Болгарії «Про політичні партії»³); Португалії (ст. 8 Закону Португалії «Про фінансування політичних партій та виборчих кампаній»⁴); Іспанії (ст. 5 Закону Іспанії «Про фінансування політичних партій»⁵) тощо.

Натомість законодавство ФРН не тільки дозволяє такі пожертвування, але й не встановлює їх граничного розміру. Також юридичні особи можуть фінансувати політичні партії і в деяких інших країнах ЄС, хоча це стосується не всіх юридичних осіб, а тільки тих, які визначені законом про політичні партії або спеціальними законами про фінансування політичних партій. Така практика була в Литві (до 2012 року). Так, п. 4 ч. 1 ст. 12 Зако-

¹ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970980604>

² Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=36189>

³ Закон за политическите партии. В сила от 01.04.2005 г. URL: <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2135501352>

⁴ Financiamento dos Partidos Políticos e das Campanhas Eleitorais. URL: http://www.parlamento.pt/legislacao/documents/legislacao_annotada/financiamentopartidospoliticoscampanhaseleitorais_annotado.pdf

⁵ Ley Orgánica 8/2007, de 4 de julio, sobre financiación de los partidos políticos. URL: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/lo8-2007.html

ну Литви «Про фінансування політичних партій, виборчих кампаній та фінансовий контроль»¹, передбачав, що зробити пожертвування на користь політичних партій мають право зареєстровані в Литві юридичні особи, в статутному капіталі яких не має державного або муніципального капіталу і частина статутного капіталу, що дає право на контроль за діяльністю юридичної особи, належить громадянам Литви, або зареєстрованим в Литовській Республіці юридичними або фізичним особами країн-членів ЄС і НАТО. Також слід відзначити, що в Литві, на відміну від України, для юридичних осіб встановлювався той же максимальний розмір пожертвування, що й для фізичних осіб. Це впливає з ст. ч. 2 ст. 10 названого вище Закону (на сьогодні дана норма втратила чинність), відповідно до якої одна фізична або юридична особа, протягом календарного року могла зробити пожертвування на користь кожної політичної партії в розмірі, що не перевищує 20 розмірів оголошеної середньомісячної заробітної плати за четвертий квартал минулого календарного року, а якщо протягом того ж року проводиться політична кампанія, фізична або юридична особа на користь кожного самостійного учасника політичної кампанії в період цієї політичної кампанії могла зробити пожертвування в розмірі, що не перевищує 20 розмірів оголошеної середньомісячної заробітної плати.

В 2012 році до Закону Литви «Про фінансування політичних партій, виборчих кампаній та фінансовий контроль»² було внесено ряд змін, які зокрема заборонили пожертвування політичним партіям з боку юридичних осіб та зменшили максимальний розмір пожертвування від фізичних осіб (зараз він становить вже 10, а не 20, як раніше, розмірів оголошеної середньомісячної заробітної плати).

Як бачимо, хоча в багатьох країнах ЄС за юридичними особами зберігається право фінансувати політичні партії, проте спостерігається очевидна тенденція до поступової відмови від такого джерела фінансування, як пожертвування та внески від юридичних осіб.

В літературі немає однастайності щодо доцільності та необхідності фінансування партій з боку юридичних осіб, відповідно автори протилежних точок зору наводять різноманітні аргументи на користь своєї позиції. Наприклад, прихильники корпоративного фінансування партій наголошують, що бізнес, профспілки та неприбуткові установи мають право на легітимність у політиці, відповідно внески від організацій є формою колективної дії, у якій група людей (які можуть бути акціонерами компанії, членами профспілки або неприбуткової організації) об'єднуються, щоб впливати на політичний процес³. Також відзначається, що оскільки в українських реаліях політичні партії не мають стабільної та чисельної членської бази та не можуть сподіватися на значну державну підтримку, то за юридичними особами має бути збережено право здійснювати внески на підтримку політичних партій.

Проте з такими доводами важко погодитися, оскільки, як відомо, основною метою партії є участь у виборах до органів державної влади та в інших політичних заходах⁴, і як наслідок, здійснення впливу на формування політики держави та участь у громадському житті⁵. Тобто громадяни повинні здійснювати вплив на прийняття відповідних рішень політичною партією через реалізацію свого конституційного права на об'єднання в політичні партії, а не через фінансування партій компанією або організацією, членом якої він є. Саме політичні партії є інститутом політичної системи і мають впливати на всі інші елементи суспільства через участь у владі⁶, а інші організації якраз і мають на меті задоволення неполітичних інтересів своїх членів⁷.

Можна погодитися з твердженнями прихильників запровадження заборони фінансування партій юридичними особами, що тільки окремі громадяни мають право брати участь у виборах, а відповідно тільки вони мають право на внесення коштів на користь політичної партії та кандидатів. В умовах, коли фінансування партії здійснюється вузьким колом корпорацій та приватних осіб, партія перестає бути виразником політичних інтересів певної частини суспільства і перетворюється на політичний інструмент в руках вузького кола фінансистів⁸. Також прихильники цієї точки зору відзначають, що організації є нелегітимними учасниками виборів, що вони завжди намагатимуться справляти вплив на політичний процес керуючись власними бізнес інтересами, а дозвіл такого фінансування знижує громадську довіру до виборчого проце-

¹ Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės : Įstatymas Lietuvos Respublikos 2004 m. rugpjūčio 23 d. Nr. IX-2428. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.CF812DA6E814>

² Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės : Įstatymas Lietuvos Respublikos 2004 m. rugpjūčio 23 d. Nr. IX-2428. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.CF812DA6E814>

³ Янг Л. Регуляція політичного фінансування у ліберально-демократичних суспільствах: монографія. К., 2002. С.61.

⁴ Черничко В.В. Конституційне право на об'єднання у політичні партії в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2016. С.42

⁵ Dąbrowski M. Konstytucyjny aspekt zrzeszania się cudzoziemców w partiach politycznych w Polsce. Przegląd Sejmowy. 2011. № 2. S. 107-124.

⁶ Кафарський В.І. Політичні партії та громадські організації у правовому полі України. Держава і право. 2006. № 33. С. 133.

⁷ Богашева Н.В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти: монографія. К.: Логос, 2012. С.47-48.

⁸ Чебаненко О., Ковриженко Д. Ефективність політичних партій: проблеми та перспективи. URL: <http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/7.pdf>

су, і ставить політичні партії у глибоку залежність від фінансових донорів⁹. Заборона фінансування партій з боку юридичних осіб дозволить вирівняти поле для змагання прихильників партій, оскільки існує доведена тенденція фінансування юридичними особами саме великих політичних партій, а також сприятиме звільненню політики від впливу великих приватних інтересів¹⁰.

На нашу думку, в Україні також доцільно заборонити фінансування політичних партій з боку юридичних осіб, що суттєво знизить ризики політичної корупції та підвищить прозорість системи фінансування політичних партій в Україні. Хоча в цьому аспекті слід пам'ятати, що заборона фінансування партій з боку юридичних осіб хоча і позитивно відображається на боротьбі з корупцією та захищає партії від надмірного впливу меценатів, але разом з тим партії втрачають досить істотну частину потенційних пожертвувань, що особливо негативно відображається на нових та невеликих партіях, яким важко конкурувати з великими політичними партіями. Тому перед державою стоїть завдання створити механізм, який дозволить максимально ефективно, рівномірно та справедливо розподіляти кошти державного фінансування між політичними партіями¹¹.

Поряд із цим, окремої уваги заслуговують практичні проблеми, що сприяють недотриманню законодавчих обмежень щодо максимального обсягу внесків від однієї фізичної особи.

В Україні наразі контролюється тільки дотримання вимог щодо максимального допустимого розміру внеску та його надходження тільки від осіб, яким положення ЗУ «Про політичні партії в Україні» не забороняють робити такі внески. Так, грошовий внесок здійснюється фізичною особою у такий спосіб, щоб за наслідками банківської операції зберігалася можливість ідентифікації цієї фізичної особи. Документ, сформований за результатами такої банківської операції, повинен містити персональні дані фізичної особи, зокрема, прізвище, ім'я та (за наявності) по батькові, місце проживання, дату народження та інші. Разом із тим, здійснюючи внесок на підтримку політичної партії, особа підтверджує відсутність обмежень щодо здійснення внесків та несе відповідальність за їх недотримання¹². Однак ані цей Закон, ані інші нормативно-правові акти не передбачають перевірки джерела походження коштів, за рахунок яких здійснюється внесок, а також їх належність особі, яка здійснює внесок.

Досить цікавими є положення Закону Латвії «Про фінансування політичних організацій (партій)», які визначають допустимі джерела за рахунок яких здійснюються пожертвування на користь політичних партій¹³. Так, ст. 6 визначає, що фізичним особам забороняється фінансувати політичні партії за рахунок подарунків і позик інших осіб, а ч. 3 ст. 2 передбачає, що фізичні особи робити пожертвування, вносити членські внески і вступні внески зі своїх доходів, отриманих у тому ж самому календарному році або в попередніх двох календарних роках, види яких встановлені в статті 8 та 9 закону «Про прибутковий податок з населення»¹⁴. Також ч. 3 ст. 6 забороняє фінансувати політичних партій використовуючи посередництво третіх осіб. Фінансуванням політичної партії з використанням посередництва третіх осіб вважаються випадки, коли при реалізації своїх особистих інтересів фінансування політичних партій використовуються ідентифікаційні дані іншої особи, або коли пожертвування проводиться при посередництві іншої особи. Посередництвом не вважається випадок, коли на підставі нотаріально посвідченої довіреності, в якій вказана конкретна сума пожертвування або річ і її вартість, пожертвування від імені довірителя здійснює довірена особа.

Як бачимо, законодавство Латвії досить чітко та всебічно регламентує обмеження стосовно фінансування політичних партій. Позитивним, на нашу думку, є положення законодавства Латвії, які встановлюють обов'язок здійснювати пожертвування на користь політичних партій особисто фізичною особою та тільки за рахунок власних доходів фізичної особи. Побідна практика спостерігається в законодавстві й деяких інших країн ЄС. Наприклад, ст. 10 Закону Литви «Про фінансування політичних партій, виборчих кампаній та фінансовий контроль» декларує, що загальний розмір пожертвування на користь політичної партії за рік не може перевищувати десяти відсотків від доходів цієї особи отриманих нею за попередній календарний рік. Стаття 24 Закону Болгарії «Про політичні партії» передбачає, що фізичні особи можуть передавати політичним партіям тільки належне їм майно, а також надавати безоплатні послуги тільки у вигляді власної праці на користь партії.

У вітчизняній юридичній науці вже обґрунтовувалася пропозиція, що слід встановити обов'язковість доведення фінансової можливості осіб робити добровільні внески до виборчого фонду кандидатів у депутати¹⁵. Л.І. Адашис відзначає, що в законодавстві ніде не йдеться про походження коштів, які вносяться до

⁹ Zbieranek J. Finansowanie partii politycznych w Polsce – czy i jakie zmiany? URL: http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/PolicyPaper_Finansowanie%20partii.pdf

¹⁰ Бертоа Ф.К. Реформований Закон України «Про політичні партії в Україні» (2015 рік): порівняльний аналіз. IV семінар для експертів з питань політичних партій (м. Київ, 6-7 липня 2016 р.). URL: <http://whogoverns.eu/wp-content/uploads/2016/07/the-reformed-ukrainian-party-law-2015-a-comparative-analysis-ukrainian.pdf>

¹¹ Miškinis A. Lietuvos politinių partijų finansavimo šaltinių analizė. Business systems and economics. 2013. № 3. P. 79-92.

¹² Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. Офіційний вісник України. 2001. № 17. Ст. 728.

¹³ Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=36189>

¹⁴ Par iedzīvotāju ienākuma nodokli : Latvijas Republikas Likums. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=56880>

¹⁵ Корольова-Борсоді Н.В. Правове регулювання виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2005. С. 11.

виборчих фондів, а з огляду на те, що законодавець прагне більшої прозорості у фінансуванні політичних партій та значної максимальної цифри добровільного внеску до виборчого фонду від фізичної особи, було б доцільно встановити граничні межі пожертвувань¹.

Вбачається доцільним запровадження подібних положень у вітчизняному законодавстві, оскільки, в Україні неодноразово зверталася увага на те, що обмеження стосовно максимального розміру внеску від однієї особи на користь партії, оминається шляхом здійснення внесків від імені третіх осіб, які не є власниками майнових цінностей, які передаються партії у вигляді внеску на підтримку партії, тобто ці особи здійснюють його не за рахунок власних доходів. Запровадження такої норми в ЗУ «Про політичні партії в Україні» сприятиме підвищенню ефективності боротьби з політичною корупцією та підвищенню прозорості фінансування політичних партій в Україні.

Висновки. Хоча в багатьох країнах ЄС за юридичними особами зберігається право фінансувати політичні партії, проте спостерігається очевидна тенденція до поступової відмови від такого джерела фінансування як пожертвування та внески від юридичних осіб. В Україні також доцільно заборонити фінансування політичних партій з боку юридичних осіб, що суттєво знизить ризики політичної корупції та підвищить прозорість системи фінансування політичних партій в Україні.

Заборона фінансування партій юридичними особами негативно відіб'ється на нових та невеликих партіях. Тому цей процес має відбуватися поступово та передбачати вдосконалення механізму державного фінансування політичних партій. В якості першого кроку на шляху до повної заборони фінансування партій юридичними особами доцільно знизити максимальний розмір внеску від юридичних осіб. Для цього доцільно використати досвід Литви та уніфікувати розмір внесків на підтримку політичних партій, що передбачений для фізичних та юридичних осіб у статті 15 Закону України «Про політичні партії в Україні» на рівні чотирьохсот розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня року, в якому здійснювалися внески.

Крім того, в Законі України «Про політичні партії в Україні» варто передбачити, що громадяни України та юридичні особи мають право здійснювати внески на підтримку політичних партій тільки за рахунок своїх власних доходів отриманих за 5 останніх років, що передують року, в якому здійснюються внески, що унеможливить обминання максимального розміру внеску від однієї особи на користь партії, шляхом здійснення внесків від імені третіх осіб, які не є власниками майнових цінностей які передаються партії.

Анотація.

Стаття присвячена дослідженню дискусійних питань у сфері фінансування політичних партій в Україні. Наведено нормативний досвід окремих країн ЄС та розкрито різні наукові підходи до питання доцільності заборони фінансування політичних партій юридичними особами. Встановлено наявність прогалин у законодавстві, що дозволяють обходити обмеження максимального розміру внесків на підтримку партії від однієї фізичної особи.

Annotation.

The article is devoted to the study of debatable issues in the field of financing of political parties in Ukraine. The normative experience of individual EU countries is presented and various scientific approaches to the question of the expediency of banning the financing of political parties by legal entities are revealed. There are gaps in the legislation that allow to circumvent the restrictions on the maximum amount of contributions to support the party from one individual.

Reference:

1. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970980604> (дата звернення: 14.02.2021)
2. Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=36189> (дата звернення: 14.02.2021)
3. Закон за политическите партии. В сила от 01.04.2005 г. URL: <http://www.lex.bg/laws/ldoc/2135501352> (дата звернення: 14.02.2021)
4. Financiamento dos Partidos Políticos e das Campanhas Eleitorais. URL: http://www.parlamento.pt/legislacao/documents/legislacao_annotada/financiamentopartidospoliticoscampanhaseleitorais_annotado.pdf (дата звернення: 14.02.2021)

¹ Адашиш Л.І. Окремі аспекти фінансування виборчих кампаній політичних партій. Форум права. 2012. № 1. С. 20-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_1_5

5. Ley Orgánica 8/2007, de 4 de julio, sobre financiación de los partidos políticos. URL: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/lo8-2007.html (дата звернення: 14.02.2021)
6. Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės : Įstatymas Lietuvos Respublikos 2004 m. rugpjūčio 23 d. Nr. IX-2428. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.CF812DA6E814> (дата звернення: 14.02.2021)
7. Янг Л. Регуляція політичного фінансування у ліберально-демократичних суспільствах: монографія. К., 2002. 96 с.
8. Ковриженко Д., Волошина А., Чебаненко О. Концепція змін до чинного законодавства щодо приведення регулювання фінансування партій і виборчих кампаній у відповідність до міжнародних стандартів. URL: https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2016/11/political_finance_concept_of_the_law_1.pdf (дата звернення: 14.02.2021)
9. Черничко В.В. Конституційне право на об'єднання у політичні партії в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2016. 235 с.
10. Dąbrowski M. Konstytucyjny aspekt zrzeszania się cudzoziemców w partiach politycznych w Polsce. *Przegląd Sejmowy*. 2011. № 2. S. 107-124.
11. Кафарський В.І. Політичні партії та громадські організації у правовому полі України. *Держава і право*. 2006. № 33. С. 132-139.
12. Богашева Н.В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти: монографія. К.: Логос, 2012. 446 с.
13. Чебаненко О., Ковриженко Д. Ефективність політичних партій: проблеми та перспективи. URL: <http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/7.pdf> (дата звернення: 14.02.2021)
14. Zbieranek J. Finansowanie partii politycznych w Polsce – czy i jakie zmiany? URL: http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/PolicyPaper_Finansowanie%20partii.pdf (дата звернення: 14.02.2021)
15. Бертоа Ф.К. Реформований Закон України «Про політичні партії в Україні» (2015 рік): порівняльний аналіз. *IV семінар для експертів з питань політичних партій (м. Київ, 6-7 липня 2016 р.)*. URL: <http://whogoverns.eu/wp-content/uploads/2016/07/the-reformed-ukrainian-party-law-2015-a-comparative-analysis-ukrainian.pdf> (дата звернення: 14.02.2021)
16. Miškinis A. Lietuvos politinių partijų finansavimo šaltinių analizė. *Business systems and economics*. 2013. № 3. P. 79-92.
17. Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи від 22 травня 2001 р., № 1516. Фінансування політичних партій. URL: http://crimcor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article;jsessionid=DCB18A3AA744DB458FFEC474D147FA17?art_id=48962&cat_id=46352 (дата звернення: 14.02.2021)
18. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 17. Ст. 728.
19. Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=36189> (дата звернення: 14.02.2021)
20. Par iedzīvotāju ienākuma nodokli : Latvijas Republikas Likums. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=56880> (дата звернення: 14.02.2021)
21. Корольова-Борсоді Н.В. Правове регулювання виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2005. 19 с.
22. Адашис Л.І. Окремі аспекти фінансування виборчих кампаній політичних партій. *Форум права*. 2012. № 1. С. 20-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_1_5 (дата звернення: 14.02.2021)

Volodymyr Dzhuhan,

Doctor of Law,

Associate Professor of Constitutional Law and comparative law,

Uzhhorod National University